

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε σύγκριση με τους προηγούμενους πολέμους που είχαν αιματοκυλίσει την ανθρωπότητα, συμπεριλαμβανομένου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου» (1914-18), ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος πρέπει να υπήρξε ο πρώτος στη νεότερη Ιστορία, κατά τον οποίον τα αστικά κέντρα αντιμετωπίστηκαν ως εμπόλεμη ζώνη και το σύνολο, σχεδόν, του πληθυσμού κινδύνευσε να βρεθεί στο στόχαστρο του εχθρού ανά πάσα στιγμή. Αυτό υπήρξε αποτέλεσμα μιας τεχνολογικής καινοτομίας των αρχών του 20ού αιώνα, που είχε τη δυνατότητα να μεταφέρει τον πόλεμο όλο και μακρύτερα από τη γραμμή του μετώπου: του πολεμικού αεροσκάφους. Φυσικά, μεγάλοι αριθμοί αμάχων είχαν χάσει τη ζωή τους και σε προηγούμενους πολέμους, κατά κανόνα από πείνα, επιδημίες και σφαγές. Ωστόσο, για πρώτη φορά στην Ισπανία του 1936-39, ένα σημαντικότατο ποσοστό των απωλειών αυτών οφειλόταν στον νέο τρόπο διεξαγωγής του πολέμου: Άμαχοι έχαναν τη ζωή τους όχι μόνον ως «παράπλευρες απώλειες» των πολεμικών επιχειρήσεων, αλλά και επειδή οι πόλεις και τα χωριά τους αντιμετωπίζονταν πλέον ως στρατιωτικοί στόχοι¹ και το μέσο που έπληττε τους εν λόγω στόχους, με θύματα κυρίως αμάχους, ήταν μια ειδική κατηγορία αεροσκάφους: το βομβαρδιστικό.

«Το βομβαρδιστικό πάντοτε θα περνά», υποστήριξε σε ομιλία του στο βρετανικό κοινοβούλιο, το 1932, ο Stanley Baldwin, ηγέτης του Συντηρητικού Κόμματος και τρεις φορές πρωθυπουργός. Με τη φράση αυτή, που έγινε διάσημη, εννοούσε την αδυναμία των μέσων αεράμυνας, συμπεριλαμβανομένων των καταδιωκτικών της εποχής του, να αναχαιτίσουν πλήρως μια εναέρια επίθεση από βομβαρδιστικά, ικανά να ισοπεδώσουν εκτεταμένες αστικές περιοχές. Όσο προχωρούσε η «σκοτεινή» δεκαετία του 1930, το συμπέρασμα αυτό θα εντυπωνόταν σε όλο και μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων χάρη σε μια άλλη τεχνολογική καινοτομία της προπολεμικής περιόδου, τον κινηματογράφο. Ακόμα και στο απόγειο της Μεγάλης Ύφεσης που ακολούθησε το Κραχ του 1929, οι περισσότεροι άνθρωποι εξακολουθούσαν να συρρέουν στις κινηματογραφικές αίθουσες. Εκεί, έναντι μικρού αντιτίμου, είχαν μια σπάνια ευκαιρία να ψυχαγωγηθούν και να ξεφύγουν από μια μάλλον γκρίζα καθημερινότητα. Προτού, όμως, αρχίσει το φιλμ της προτίμησής τους, γίνονταν δέκτες των «Επικαίρων», δηλα-

¹ Σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς, σε σύνολο 150-180.000 νεκρών αμάχων του Ισπανικού Εμφυλίου, 10-15.000 έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας στρατιωτικών επιχειρήσεων, κυρίως βομβαρδισμών.

δή κινηματογραφημένων στιγμιοτύπων της επικαιρότητας με την κατάλληλη εκφώνηση. Φυσικά, πόλεμοι, όπως η ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία ή ο Ισπανικός Εμφύλιος, κατείχαν περίοπτη θέση στο σχετικό υλικό. Και στα τέλη Απριλίου του 1937, οι θεατές ανά την υφήλιο «βομβαρδίστηκαν» με εικόνες μιας μικρής ισπανικής πόλης, παραδομένης στην καταστρεπτική δράση βομβαρδιστικών. «Αυτή ήταν μια πόλη σαν τη δική σας. Αυτά ήταν σπίτια σαν τα δικά σας», ακουγόταν να λέει ο εκφωνητής, την ώρα που προβάλλονταν σκηνές με χαλάσματα και πτώματα μικρών παιδιών. Η πόλη ήταν η Γκερνίκα. Τα βομβαρδιστικά ήταν γερμανικά.

Έναν χρόνο νωρίτερα, την άνοιξη του 1936, μια από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της κινηματογραφικής σεζόν στη Βρετανία ήταν η ταινία *Things to Come*. Βασισμένη σε best-seller του διάσημου συγγραφέα H.G. Wells, ο οποίος υπέγραφε και το σενάριο, παρουσίαζε μια δυστοπική Ευρώπη, την οποία ένας παρατεταμένος δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος είχε οδηγήσει σε μια κατάσταση ασύλληπτης οπισθοδρόμησης και βαρβαρότητας. Το μέσο που κυρίως είχε συμβάλει σε αυτό το κατάντημα ήταν το ακαταμάχητο βομβαρδιστικό.

Αυτή, περίπου, ήταν η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, την εποχή που όλα έδειχναν ότι τρεις, τουλάχιστον, μεγάλες δυνάμεις ήταν αποφασισμένες να αλλάξουν τα υφιστάμενα σύνορα, ακόμα και με τη βία. Οι μιλιταριστές ιθύνοντες της Ιαπωνίας είχαν κάνει το πρώτο βήμα στη Μαντζουρία, το 1931. Ακολούθησε ο Mussolini στην Αβησσυνία, το 1935. Ο ίδιος αναμίχθηκε στον Ισπανικό Εμφύλιο, ακολουθούμενος από τον Γερμανό ομόλογό του. Το 1938 ήταν η σειρά του Hitler να απειλήσει την ειρήνη στην Ευρώπη. Η ειρήνη διατηρήθηκε προσωρινά χάρη στη θυσία της Τσεχοσλοβακίας, αλλά σύντομα γινόταν αντιληπτό ότι ο επόμενος ευρωπαϊκός πόλεμος ήταν θέμα χρόνου. Ο ίδιος ο Neville Chamberlain, ο αρχιτέκτονας της πολιτικής του κατευνασμού έναντι των δικτατόρων, κοιτώντας από το φινιστρίνι του αεροσκάφους που τον μετέφερε σε μία από τις συναντήσεις του με τον 'Herr Hitler', μπορούσε να φανταστεί τις ατέλειωτες, ομοιόμορφες σειρές κατοικιών στα προάστια του Λονδίνου να κείτονται σε ερείπια, αν ο ίδιος αποτύγχανε να αποτρέψει τον πόλεμο. Και ασφαλώς το Λονδίνο δεν βρισκόταν στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Στο κλίμα αυτό, σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες άρχισαν να προετοιμάζονται, στο μέτρο των οικονομικών και τεχνικών δυνατοτήτων τους, για το απευκταίο ενδεχόμενο ενός πολέμου, δύο μόλις δεκαετίες μετά τη λήξη του προηγούμενου. Και όλες οι κυβερνήσεις ήταν υποχρεωμένες να λάβουν σοβαρά υπόψη τους τις αλλαγές στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου που, κατά κοινή ομολογία, είχε επιφέρει η ανάπτυξη του «τρίτου όπλου» – της πολεμικής αεροπορίας. Ο νους όλων στρεφόταν στην προστασία των πόλεων. Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση.

Ο Γεώργιος Γιώτης παρουσιάζει στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό την πρώτη μονογραφία με θέμα την προπαρασκευή για την προστασία των ελληνικών αστικών κέντρων απέναντι στο ενδεχόμενο ενός πολέμου που θα έπληττε και τα μετόπισθεν. Με ελάχιστη εμπειρία και πολύ περιορισμένους οικονομικούς πόρους, το ελληνικό

κράτος κλήθηκε να προετοιμαστεί για μια νέα μορφή πολέμου, με επίκεντρο το αεροπορικό όπλο. Ο συγγραφέας μελετά διεξοδικά τα διάφορα επίπεδα αυτής της προετοιμασίας, από την πολιτική επιστράτευση μέχρι την κινητοποίηση του πληθυσμού με τη χρήση μηχανισμών που προσιδιάζαν σε ολοκληρωτικά και αυταρχικά καθεστώτα, όπως αυτό που είχαν εγκαθιδρύσει ο Ιωάννης Μεταξάς και ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ στις 4 Αυγούστου του 1936: τις υπηρεσίες ασφαλείας, τις καθεστωτικές συλλογικές οργανώσεις (με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας) και την προπαγάνδα. Όπως εξηγεί ο συγγραφέας, το κύριο ζητούμενο σε περίπτωση πολεμικής εμπλοκής, ιδίως με μία μεγάλη δύναμη ικανή να πλήξει στόχους βαθιά στο εθνικό έδαφος, ήταν να αποτραπεί ο πανικός και η διάρρηξη του «εσωτερικού μετώπου», ιδιαίτερα στο πρώτο κρίσιμο στάδιο της επιστράτευσης, όταν περιορισμένες μονάδες προκαλύψεως αμύνονταν του «πατρίου εδάφους». Ο στόχος αυτός επιτεύχθηκε. Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα φανεί κατά πόσο αυτό οφειλόταν στην ελληνική προετοιμασία ή στην αποτυχία της Ιταλίας να αξιοποιήσει την υπεροχή της σε εναέρια μέσα.

Δέος προκαλεί στον αναγνώστη ο όγκος και η ποικιλία του υλικού που αξιοποίησε ο Γεώργιος Γιώτης, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς ότι εργάστηκε αυστηρά μέσα στο ελάχιστο χρονικό όριο των τριών ετών που προβλέπει ο πανεπιστημιακός κανονισμός για τις διδακτορικές διατριβές. Η δουλειά του ξεχωρίζει για έναν ακόμα λόγο: Σχεδόν σε κάθε κεφάλαιο της μελέτης του, φροντίζει να δώσει και την αντίστοιχη ευρωπαϊκή εμπειρία, εντάσσοντας την ελληνική περίπτωση στο ευρύτερο πλαίσιο της εποχής.

Το επίτευγμα του συγγραφέα μπορεί να συγκριθεί με ανάλογα κορυφαία έργα της νεότερης κυρίως ιστοριογραφίας που αναφέρεται στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Θα αναφέρω ενδεικτικά μόνο δύο τίτλους-σταθμούς για την, περισσότερο οικεία σε εμένα, βρετανική περίπτωση: Τα έργα των Angus Calder, *The People's War: Britain 1939-1945* (1969) και Juliet Gardiner, *The Blitz: The British Under Attack* (2011).

Με το έργο αυτό, ο Γεώργιος Γιώτης ανοίγει έναν καινούργιο δρόμο στη μελέτη των πολεμικών εμπλοκών του ελληνικού κράτους, από την οπτική του εσωτερικού μετώπου. Ταυτόχρονα, προσφέρει πλούσια ερεθίσματα για να κατανοήσει κανείς πληρέστερα το εθνικό τραύμα που ακολούθησε την εξάμηνη εμπλοκή της χώρας στον πόλεμο. Κι αυτό διότι η πανεθνική, σχεδόν, ανάταση που ενέπνευσε το «Όχι» του Μεταξά και η ηρωική πολεμική προσπάθεια που ακολούθησε μόνο πρόσκαιρα κάλυψαν τη σκοτεινή πλευρά και τις ανεπάρκειες του ανελεύθερου καθεστώτος, το οποίο επισήμως διατηρήθηκε, για ένα τουλάχιστον διάστημα, ακόμα και μετά την κατάληψη της χώρας από τον Άξονα.

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης
καθηγητής Διπλωματικής Ιστορίας στη Νομική Α.Π.Θ.